

INTERJÚK, BESZÉLGETÉSEK

BESZÉLGETÉS KÖVES PÁLLAL

Köves Pál, statisztikus közgazdász 80 éves. A közgazdasági egyetemen *Theiss Edénél* tanulta a statisztikát, majd az egyetem elvégzése után végigjárta az oktatói ranglétrát a tanársegédségtől az egyetemi tanári kinevezésig. 1991-ben ment nyugdíjba, majd 1995-ben professor emeritus címet kapott.

A statisztika általános elméletének kiváló művelője; *Párniczky Gáborral* közösen írt „Általános statisztika” című tankönyve a korszak meghatározó szakirodalmá lett és több kiadást megért. Köves Pál szűkebb szakterülete a statisztikán belül az indexszámítás volt, amely témából több jelentős publikációja és két könyve jelent meg, az egyiket több nyelvre lefordították. Egyik megalkotója a nemzetközi összehasonlítások fontos módszertani elemének tekintett és ajánlott ÉKS-indexnek.

Választott tagja a Nemzetközi Statisztikai Intézetnek (ISI), örökös tagja a Magyar Statisztikai Társaságnak és tagja az MTA Statisztikai Bizottságának. Hosszú pályafutása során, egyebek közt, Apáczai Csere János-díjjal, Fényes Elek Emlékéremmel és Keleti Károly Emlékéremmel tüntették ki.

Köves Pállal, a 80 éves tudóssal és tanárral, akinek neve összeforrt a statisztikával, életútjáról beszélgetünk.

Az életrajzából tudjuk, hogy két egyetemre járt, hiszen a József Nádor Műegyetem Közgazdasági Karán kezdett, majd, amikor 1948-ban megalakult a Magyar Közgazdaságtudományi Egyetem, (melynek neve azután többször megváltozott), az első év után ide került. Milyen volt az új egyetem, hogy érezte magát ezekben az években?

Kétszer vettek fel egyetemi hallgatónak, az új egyetemre politikai tartalmú felvételi vizsgát kellett tennem. Nemcsak az egyetem volt új, hanem mindaz, amit tanulni, tanítani kellett. Nem voltak kiforrott tananyagok, könyvek, és gyakran az oktatók is a hallgatósággal együtt tanul-

tak. Azt hiszem, nem túlzás ezt az időszakot – a politikai meghatározottság korlátjai között – hőskornak nevezni. A hallgatók előképzettsége is igen vegyes volt, de a lelkesedés sokat segített. A DISZ (Dolgozó Ifjúság Szövetsége) egyetemi szervezete azt kapta feladatul, hogy támogassa a fegyelmet és a hallgatói munkát. Bár ennek voltak visszás, esetenként komikus oldalai is, egészében véve fegyelmezett, segítőkész hangulat és komoly munka jellemezte az akkori egyetemet sok tanár és diák számára.

Hogyan lett statisztikus? Ha egy gyerektől megkérdezik, mi akar lenni, akkor aligha válaszolja ezt. Mi motiválta ebben az életre szóló választásban?

Másodéves koromban kenyérkereső tevékenységként módomban állt elvállal-

ni, hogy Theiss Ede professzor statisztika előadásait gyorsírással rögzítsem, amiből azután, megfelelő átdolgozás után, jegyzet készült. Ezt a feladatot lelkesen végeztem, hiszen jól tudtam gyorsítani, a matematika sem lepott meg, így hamarosan sajátomnak éreztem ezt a tárgyat. Innen azután már egyenesnek tűnik az út: statisztika-szakkör, demonstrátori munka a tanszéken, majd végzés után tanársegédi állás.

Ez alighanem egy szerencsés véletlen. Valóban nem volt más indítéka?

Utólag visszagondolva persze én is azt hiszem, sok minden predesztinált erre a pályára. Először is már a középiskola kezdetétől tanár szerettem volna lenni. Azután ezekben az években kezdtem el a környező világ rendszeres figyelését adagyűjtéssel: középiskolás koromban az iskolában az osztályzatokat, dolgozateredményeket egy saját „tanári noteszomban” regisztráltam és elemeztem. Később apám műhelyében (aki kisiparos volt) egyfajta irodavezetői feladatot láttam el: segítettem neki a nehéz inflációs időkben a nyilvántartások, kalkulációk végzésével. Csúpan érdekességként említem, hogy az adópengő-grafikonok rajzolásakor, amikor az infláció még a grafikonokat is szétzilálta, „feltaláltam” magamnak (persze iskolai ismereteim felhasználásával) a logaritmikusskálán való ábrázolást. Úgy tűnik tehát a hajlamom megvolt, de valóban egy szerencsés véletlen adta meg a fő lökést erre a pályára.

Hogyan kezdődött oktatói pályája?

Amikor 1951-ben a Statisztika tanszékre kerültem tanársegédként, a szociáldemokrata ifjúsági szervezetben végzett korábbi munkám némi gyanakvás tárgya volt, de végül a felvételnél szakmai

szempontok döntöttek. Mozgalmas idők voltak ezek a tanszék életében; a sok fiatal még tanulta a szakmát, a vezetés pedig változott: a nagy tudású és tekintélyű Theiss Edét elmozdították, és helyére a Központi Statisztikai Hivatal akkori elnöke *Pikler* (később *Péter*) *György* került. Ő jegyezte az akkori tankönyvet is, amely – részben szovjet mintára – csak a legegyszerűbb leíró statisztikai módszereket tartalmazta, és meg sem említette például a móduszt vagy a szórást, a statisztikai következtetésemletről nem is beszélve. Bár kezdetben *Pikler György* véleménye meglehetősen lesújtó volt a statisztika tudományáról („jól kell tudni papírt vonalazni és százalékot számítani”), később felismerte a diszciplína jelentőségét és változtatott nézetein. Mi, a tanszék fiatal munkatársai ugyanis egyre gyakrabban bíráltuk ezt az egyoldalú oktatást. Termékeny szakmai viták sorozatán át e bírálatok eredménye az lett, hogy 1955-re, Péter újabb tankönyvének megjelenése előtt, már kész kiegészítő jegyzetekkel álltunk elő, amelyek egyebek közt foglalkoztak a szóródás, a trendszámítás, a korrelációs számítás és a mintavétel kérdéseivel. Ezeket *Párniczky Gábor*ral együtt írtuk. Mivel azonban a tankönyv a kiegészítő jegyzetek beépítésével sem változott lényegesen, azokkal nem alkotott szerves egységet, egyre gyakrabban felmerült egy új, megváltozott szemléletű általános statisztika könyv elkészítésének igénye.

Ez már átvezet a Köves-Párniczky könyvekhez. Hogyan folytatódott a történet?

Mint az eddigiekből is kiderül, a könyv megírásának szükségessége szervesen alakult ki a korábbi tankönyvek, a fokozatosan formálódó tananyag, az egyre

javuló hallgatóállomány és az erősödő tanszéki oktatógárda erőterében. Természetesen hatással volt szerkezetére Theiss Ede korábbi munkássága, és a korabeli nemzetközi szakirodalom is, de megírásakor nem az volt a célunk, hogy valami külső standardnak tegyünk eleget, hanem sokkal inkább az, hogy mindazt a tudásanyagot, amit akkoriban birtokoltunk minél jobb, minél didaktikusabb formában adjuk át a hallgatóknak.

A könyvet sokan bírálták, támadták, már az ötlet megszületésétől kezdve; elsősorban a korábbi, konzervatív vonal képviselői szerettek volna más szemléletű, más szerző tollából írt könyvet látni. Nagyon sokat számított a könyv további sorsában az, hogy Péter György, és *Ollé Lajos* (a későbbi tanszékvezető) határozottan kiálltak mellette. 1957-től fejezetenként készült a mű, részleteiben vitattuk meg és az első kiadás 1960-ban látott napvilágot. A sok jogos és jogtalan támadás és bírálat mellett a szakma nagyobb része jól fogadta a könyvet. Különösen büszke vagyok arra, hogy az egyik neves bíráló azt mondta róla, hogy „a két szerző egy könyvet írt”. Ezt követően a könyv egy sor átdolgozást és még több kiadást ért meg. Az átdolgozások jellemzője egyebek közt az volt, hogy szerzőtársam gyakran töltött hosszabb időt külföldön, így a kapcsolattartás nehézkes volt, a munka nagyobbik része olyankor nekem jutott. A másik fontos momentum az volt, hogy az átdolgozásokba bevontuk a tanszék fiatal munkatársait, így igazi teammunka alakult ki, ami meggyőződésem szerint mind a könyvnek, mind a közreműködőknek javára vált.

Egy közös munkában mindig vannak súrlódások; bármennyire is hasonló gondolkodásúak a társak. Voltak Önök közt ilyen konfliktusok, összeütközések?

Párniczky Gáborral nagyon jól tudtunk együtt dolgozni. Természetesen voltak nézeteltéréseink, de ezeket mindig a kompromisszumkeresés szellemében oldottuk meg. Mindketten tudtuk, hogy a másik mivel járul hozzá a közös munka sikeréhez. Az más kérdés, hogy amikor Gábor tartósan külföldön volt, néhány olyan elem került a műbe, amelyet később egyesek „kövesizmusnak” neveztek. Egy ilyen elem az, hogy a statisztika alapjait – szemben az általánosabb pragmatikus felfogással – igen alaposan elméleti oldalról, az alapfogalmak szinte axiomatikus definiálásával, a statisztikai alapműveletek gondos rendszerezésével próbáltam megközelíteni. Úgy gondoltam, hogy a statisztikai módszertan egyszerű és matematikai statisztikai jellegű részei szervesen összefüggenek egymással. Ezt a koncepciót azonban nem tudtam következetesen végigvinni, egyrészt azért, mert a szakma nem fogadta egyértelmű helyesléssel, másrészt azért, mert ekkoriban már nagyon sokat foglalkoztam az indexszámítással, és két terület alapos művelésére nem volt elegendő erőm. Utólag ezt a lépést (mármint azt, hogy az általános statisztika ilyen szigorú rendben történő kiépítését elhanyagoltam az indexszámítás miatt) az első szakmai áruulásomnak tekintem.

A könyv, a „Köves-Párniczky” ennek ellenére három lényeges átdolgozásban (1960-ban, 1973-ban és 1981-ben) sok kiadásban, és nagy példányszámban megjelent, és amellet, hogy generációk ismerték meg belőle a statisztika alapjait, hatása messze túlnyúlt az egyetemen és hosszú időre a magyar statisztikai gondolkodás egyik meghatározó elemévé vált. Ez már önmagában bőven elegendő eredmény egy alkotó számára, Ön azonban maradandót alkotott az indexszámítás területén is. Ez hogyan kezdődött?

A Műszaki Egyetemen Kádas Kálmán közgazdaságtani előadásában találkoztam először indexekkel, majd amikor demonstrátorként (az akkori elnevezés szerint *könyvtárosként*) a tanszékre kerültem, volt alkalmam betekinteni Theiss Ede könyvszekerényébe. Itt akadt kezembe *Fisher: The Making of Index Numbers* c. könyve, amelyet nagy izgalommal forgattam. Bár angoltudásom akkoriban igen gyenge volt, a képletek alapján nagyrészt megértettem, és ki tudtam bogarászni a mondanivaló lényegét. Ez olyan élmény volt, hogy hatására egyetemi pályafutásom kezdetétől komolyan foglalkozni kezdtem az indexszámítás elméletével és gyakorlatával.

Az 50-es évek első fele táján az indexekről és kiváltképp a helyes indexformula kiválasztásáról élénk szakmai viták folytak a KSH-ban. Ezeknek aktív résztvevője voltam, és egyértelműen állást foglaltam a Fisher-index alkalmazása mellett. Ekkor már javában készült Statisztikai indexek c. első könyvem, amelyet 1956-ban adtak ki, s amely már tartalmazott olyan összefüggéseket, mint a Bortkiewicz-tétel, vagy a Divisia-index, az említett megnevezések nélkül. Mint később kiderült, ezeket mások másutt, némileg más formában korábban már publikálták, ám nekem a csalódások ellenére mégis jó érzés volt az, hogy a magam gondolatrendszeréből sikerült önállóan kitermelnem ezeket a fontos eredményeket.

Az akkori viták szellemét visszaidézve bizonyára szigorú bírálatokat kapott a könyv megjelenése előtt és után egyaránt. Elegendő olyan ideológiai megfontolásokra utalni, miszerint a (Fisher-indexben fontos szerepet játszó) négyzetgyökvonás irracionális művelet, ami nem egyeztethető össze a szocialista építés racionalizmusával, avagy a Fisher-index – szemben a

Laspeyres- vagy Paasche-formulákkal – nem bír közvetlenül, jól megragadható tartalommal.

Igen, bírálatból jutott elég. Még az akkorra már megfélemlített Theiss Ede is, könyvem egyik lektoraként (a másik lektorral egybehangzóan), a Fisher-index ellen szólt. Bírálatot kaptam a tanszék mellé rendelt szovjet tanácsadótól, *Gurov* elvtársától is. Mindazonáltal Péter György mindvégig teljes tekintélyével mellém állt, és így nem kellett kihagynom a Fisher-indexet. A KSH-ban évtizedekig a Fisher-formulával számították a fogyasztói árindexet.

Ezen a területen töretlennek tűnik a folytatás: további kutatások és cikkek az indexszámítás tárgyköréből, majd 1981-ben megjelent a második könyv (Indexelmélet és közgazdasági valóság), amelyet lefordítottak angolra és (a szerző tudta nélkül, és utólagos hozzájárulásával) angolból oroszra.

Valóban, a 60-as és 70-es években intenzív kutatómunkát folytattam ezen a területen, és ehhez kötődik a kandidátusi, majd az akadémiai doktori cím megszerzése is. Ennek a könyvnek két sajátosságát lehet kiemelni: egyrészt elkészítettem az indexformulák „családfáját” és ehhez kapcsolódva elméletileg „helyére tettem” a már nemzetközi „karriert” befutott ÉKS-indexet, másrészt a tárgyalás nagy súlyt helyez az indifferencia-görbéken alapuló „közgazdasági indexelmélet” és a statisztikai indexelmélet viszonyának tisztázására. Ez utóbbi kérdés még utána is foglalkoztatott, hiszen az élet frappáns választ adott azokra az egyoldalú vélekedésekre, amelyek a kétféle indexelméletet szembe kívánták állítani egymással. Egy Rómában kiadott gyűjteményes kötetbe

beválogatták könyvem utolsó, „Integrált indexelmélet!” című fejezetét, olaszra lefordítva. Az integrált elmélet kidolgozása már meghaladta erőmet, minthogy egyre inkább foglalkoztatott a bioritmusok statisztikai elemzése, aminek kedvéért végül is feladtam az indexekkel kapcsolatos kutatásaimat. Ezt tekintem második (és valószínűleg utolsó) szakmai áruháromnak.

Az imént említette az ÉKS-indexet. Talán nem mindenki tudja, hogy az elnevezés Éltető Ödön, Köves Pál és a lengyel Szulc neveiből adódik, és Ön ennek kapcsán lett ismert nemzetközi statisztikai körökben. Kérem, beszéljen ennek történetéről!

Ez az index, melyet a nemzetközi összehasonlítások céljára alakítottunk ki, valójában a Fisher-index általánosítása, mintegy kiteljesítése. Még a 60-as évek elején Drechsler László, aki akkor az ENSZ Statisztikai Bizottságánál dolgozott, felvetette Éltető Ödönnek, hogy nagyon hasznos lenne egy tranzitív multilaterális index. Ekkor Éltető rövid idő alatt előállt a megfelelő formulával, aminek tranzitív tulajdonsága igen vonzó volt, ám ekkor én megjegyeztem, hogy sejtésem szerint a formulának van egy optimum-tulajdonsága, nevezetesen az, hogy az így kapott indexek a legkisebb négyzetek értelmében minimális távolságra vannak az eredeti, kétoldalú Fisher-indexektől, amely kiemeli a többi indexformula közül. Ezt a felkért matematikusoknak nem sikerült kimutatniuk, és büszke vagyok arra, hogy nem kevés munkával nekem sikerült. A formula kész volt, jól is működött, ám a már említett Drechsler László segítségével kellett ahhoz, hogy nevet kapjon, majd bekerüljön a nemzetközi statisztikai köznevelésbe. (A formula nevében szereplő

Szulc lengyel statisztikus iteratív formát készített ugyanerre a feladatra, ennek végeredménye ekvivalens a mi megoldásunkkal. Ezért Drechsler László javaslatára az ő neve is bekerült a formula elnevezésébe.)

A 70-es évektől kezdve, a nemzetközi összehasonlítások jelentőségének növekedésével az ENSZ-ben sok vita folyt arról, hogy milyen index legyen az összehasonlítás alapja. Eleinte a szintén tranzitív, de „átlagáras” Geary-Khamis-féle indexet preferálták annak additív tulajdonsága miatt, de a gyakorlati számítások azt mutatták, hogy az összehasonlított országok fejlettségi szintjétől függően torzít, ezért az ENSZ, majd 1990-től az OECD áttért az ÉKS alkalmazására. Jelenleg az Eurostat is ezt a módszert ajánlja a többoldalú nemzetközi összehasonlításokhoz.

Egy ideig vita folyt azon, hogy kié az elsőség ezen index kialakítását illetően. Az olasz *Gini* már a múlt század első felében „gyártott” indexformulákat és ezek között „megbújt” az ÉKS-nek megfelelő képlet, is és csírájában megjelent ez az elképzelés Fishernél is. Mindazonáltal a teljes kidolgozás, a tulajdonságok feltárása és a gyakorlati bevezetés az említett három szerzőhöz kapcsolódik leginkább, ezért maradt az ÉKS (vagy angol nyelvterületen EKS) elnevezés.

Könyvei és tudományos eredményei mellett jórészt Önnek tulajdonítják annak az oktatási-számonkérési rendszernek a kialakítását, amely azóta is a Statisztika tanszék egyik erősségének számít. Hallhatnánk erről valamit?

Erről nem tudok sokat mondani. Az előadások használatát és fontosságát Theiss Edétől tanultam még hallgató koromban. A többi magától jött. A tanszéken nagyon hamar előadók, majd az általa-

nos statisztika tárgyfelelőse lettem. Mindig arra törekedtem, hogy jó színvonalú, egységes, stabil és kiszámítható legyen az oktatásunk és a számonkérésünk egyaránt. Ebben segítségemre voltak fiatalabb munkatársak. Végül a kialakult rendszer - mondjuk úgy - túlélte engem, hiszen az aktív oktatói pályafutásomat már régen befejeztem.

Az egyes tevékenységeinek számbavétele után kérem, mondja el melyek voltak e hosszú pálya legnagyobb sikerei, illetve kudarcai – természetesen saját megítélése szerint.

Kezdem az utóbbival. Természetesen nem estek jól az általam érdemtelennek tartott bírálatok, támadások. A legnagyobb kudarc számomra mégis a hallgatói közönyösség volt, az, amikor minden erőfeszitésem ellenére sem tudtam felkelteni az érdeklődést egyes hallgatókban a statisztika iránt. Az utóbbi időkben, sajnos, ez egyre gyakrabban fordult elő. Ami a sikereket illeti, szerencsére volt részem bennük. Egy-egy jól sikerült óra, egy-egy frappáns, az érdeklődést felkeltő magyarázat sikerélményt ad, de mitagadás, ide kell sorolnom a magas szakmai kitüntetések is, hiszen ezek is munkám sikerét jelezték. Mindazonáltal legszívesebben azokra a pillanatokra gondolok vissza, amikor könyveimet először kézbe vehettem. Ez minden alkalommal kivételes élményt jelentett.

Bár az oktatásban aktívan már nem vesz részt, nyilván figyelemmel kíséri volt kollégái munkáját, a statisztika oktatásának fejleményeit. Mi erről, azaz a statisztika mai oktatásáról a véleménye?

Mindenek előtt irigylem a lehetőségeiket. Az, hogy a számítógépek ilyen fejlődésen mentek át, és gyakorlatilag bárki számára elérhető eszközzé váltak, ez óriási lehetőséget nyit meg a statisztika oktatásában. Én magam nagyon vonzódok a numerikus megoldásokhoz, ezért látom, hogy a statisztika oktatását gyökeresen megváltoztathatja ez a jelenség. Bízom benne, hogy fiatalabb kollégáim jól tudnak majd élni ezzel a lehetőséggel. Mind- ez, persze, nem old meg minden problémát. Az utóbbi években nagyszámú esetből szűrtem le azt a tapasztalatot, hogy a hallgatók egyre inkább a diplomáért és egyre kevésbé a tudásért jönnek az egyetemre. Ez nagyon nagy baj, amin változtatni kellene. Az hiszem, gond az is, hogy a statisztika tantárgy jelentőségét még mindig nem fogta fel teljesen a társadalom, ezért a diszciplína elismertsége és elfogadottsága még nem megfelelő sem általában a társadalomban, sem szűkebben értelmezve az egyetemen. Még egy gondolatot az oktatásról. Aktív oktatóként minden eszközzel megpróbáltam küzdeni az áltudás ellen. Az ellen, ami látszólag eredményt, sikeres vizsgát hozhat, de valójában a felszínen marad, ha egyáltalán marad belőle valami. Ez az áltudás részben a tömegoktatás és az uniformizált számonkérés következménye, ezért, a jelenlegi tendenciákat látva, nem lesz könnyű harcolni ellene. Kiváltképp azért, mert sokszor a pedagógusok is érdekelték abban, hogy áltudást közvetítsenek. Jó lenne, ha fiatal kollégáim a Statisztika tanszéken és természetesen másutt is, felismernék ennek valós veszélyeit, és megpróbálnának keményen megküzdeni a maradandó és értékes, valódi tudás átadásáért.

Sok mindenről nem tudunk beszélgetni, pedig lett volna még téma bőven. Gondolok itt nemzetközi kapcsolataira, a fiatalabb (és mára már szintén nyugdíj körül járó) kollégák pályájának egyengetésére,

valamint a tudományos szakmai közéletben való részvételre (a Magyar Statisztikai Társaságban, a Tudományos Minősítő Bizottságban, az ISI-ben, vagy éppen az MTA Statisztikai Bizottságában kifejtett tevékenységére gondolok, hogy csak a leglényegesebb fórumokat említsem.) Végül arról kérdezem, hogyan telnek nyugdíjas napjai; mennyiben maradt közel a statisztikus szakmához és hivatáshoz?

Ezt a pályát abbahagyni nem lehet, hiszen ameddig élek, statisztikusként gondolkodom. Részt veszek a fent említett bizottságok munkájában, figyelemmel kísérem a szakma fejlődését, és ahol tanácsomat kérik, szívesen segítek. Be kell azonban vallanom, hogy az utóbbi időkben egyre inkább hobbimnak, a bioritmus kutatá-

sának élek. Jószerivel már évtizedek óta foglalkoztat az a kérdés, hogy statisztikai eszközökkel bizonyítható-e és ha igen, miként bizonyítható, hogy az embereknek a születéssel induló és nagyjából állandó jellemzőkkel bíró fizikai, szellemi és érzelmi hullámaik vannak. Ebben a kérdésben – úgy érzem – komoly előrehaladást sikerült felmutatnom. Erről többet most nem is mondok, hiszen tudomásom szerint a *Statisztikai Szemlének* éppen a következő számában fog megjelenni egy ezzel kapcsolatos írásom. Akit érdekel, olvassa el!

Köszönjük az interjút, és kívánunk Önnek jó egészséget, még sok munkás évet!

H.L.